

УДК 821.161.2.09.,18/19”(092)

ВИКРИТТЯ ЛИЦЕМІРНОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ЩОДО УКРАЇНСЬКОГО ПИТАННЯ В ПУБЛІЦИСТИЦІ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ

Семенко С.В.

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

У статті досліджуються публіцистичні виступи Олени Пчілки, в яких викривається лицемірна політика російської інтелігенції щодо українського питання. Проаналізовано чітку спрямованість публіцистики Олени Пчілки на утвердження української ідеї, права українців на політичну і культурну самостійність. У науковій розвідці з'ясовано окремі складові політичної концепції публіцистки; виокремлено елементи новачієних підходів Олени Пчілки у висвітленні важливої світоглядної ідеї. Зосереджена увага довкола безкомпромісної та сміливої позиції публіцистичних виступів Олени Пчілки у відстоюванні національних інтересів. Зроблено акцент на актуальності ідейного звучання публіцистики Олени Пчілки в умовах російської інформаційної агресії.

Ключові слова: Олена Пчілка, українська ідея, російська інтелігенція, русифікація, національний нігілізм.

Постановка проблеми. Вивчення кращих зразків національної публіцистики державницького спрямування, створених у віддалений від сьогодення час, має велику значущість у сучасних умовах ведення Російською федерацією інформаційної агресії супроти України, оскільки основні ідейні домінанти цих взірців справжньої професійної публіцистики є актуальними й сьогодні. Відомий український дослідник Йосип Лось справедливо констатує, що «ретельне освоєння спадку усього масиву публіцистики <...> допоможе уникнути мислительних пасток радикал-лібералізму, догматичної самовпевненості «демократів», вийти на рівень рефлексивної демократії, яка спроможна відповідати за свої помилки і корегувати свої стратегії розвитку усіх трьох сфер життєдіяльності – світоглядно-орієнтаційної, організаційної та технологічної» [6, с. 24]. Саме публіцистичні виступи відомих українських діячів минулого дозволяють сучасникам винести з уроків історії те раціональне зерно, котре допоможе уникнути прикрих помилок у національному державотворенні. Серед провідних творців державницької публіцистики зламу століть виокремлюється ім'я Олени Пчілки, яка у своїх виступах на сторінках українських видань сміливо й неупереджено розвінчувала дволику політику російської інтелігенції стосовно українського національного питання, проте цей тематичний сегмент її публіцистичної спадщини залишається маловідомим сучасним історикам журналістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останнє чверть століття значно поживавився науковий інтерес до багатогранної подвижницької діяльності Олени Пчілки на національно-культурному полі. Вагому роль у дослідженні ролі Олени Пчілки в українському національному русі відіграла праця І. Денисюка й Т. Скрипки «Дворянське гніздо Косачів» (1999) [2], в якій на розлогому фактологічному й архівному матеріалі визначено основні аспекти діяльності публіцистки як одного із чільних творців української державницької концепції.

У науковій студії «Літературно-естетичні та суспільні погляди Олени Пчілки» (1998) Н. Купрата [5], характеризуючи формування політичних переконань Олени Пчілки, покликається на публі-

цистичні виступи журналістки, згадує її діяльність як редакторки «Рідного краю» й «Молодої України». Побіжно згадується письменницька публіцистика Олени Пчілки у статті О. Камінчук «Олена Пчілка: аспекти творчої діяльності» (1999) [4].

Дослідниками створено низку поважних розвідок про її життєвий і громадянський подвиг: Л. Дрофань – «Берегиня» (2004) [3], Л. Новаківської «Берегиня роду і нації» (2002) [8], в яких представлено об'єктивний погляд на роль Олени Пчілки в тій чи іншій галузі культурного поступу. Так, у «Берегині» Л. Дрофань представлено портрет непересічної жінки, яка рівнем свого інтелекту і жертвним служінням національним інтересам була на голову вище за багатьох громадських діячів-чоловіків свого часу. З поглядами Л. Дрофань солідарна і Л. Новаківська, яка, оцінюючи непроминуцьку роль Олени Пчілки у відстоюванні функціонування української мови як у культурному, так і політичному житті українства, акцентує увагу на її активній державницькій позиції.

Еволюція фольклористичних поглядів Олени Пчілки, аналіз її фольклористичних студій, надрукованих на сторінках українських періодичних видань, стали предметом ґрунтовного монографічного дослідження О. Мікули «Творчість Олени Пчілки і фольклор» (2011) [7].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте до маловивчених граней самовідданої праці Олени Пчілки на ниві української журналістики належить значний пласт її публіцистичної спадщини спрямований на викриття лицемірної політики значної частини російської інтелігенції у ставленні до національних проблем національного життя українців. Зазначений сегмент її публіцистичного набутку потребує уважного перепрочитання сьогодні, позаяк окремі політичні акценти мають важливе світоглядне значення у виробленні націєтворчих і націєзахисних інформаційних стратегій сучасними українськими журналістами.

Мета статті – з'ясувати ключові ідейні акценти публіцистичних виступів Олени Пчілки, в яких викривається лицемірна політика російської інтелігенції щодо українського питання; виокремити специфічні риси індивідуального стилю Пчілки-публіцистки у висвітленні важливої світоглядної ідеї.

Виклад основного матеріалу. Серед публіцистичної спадщини Олени Пчілки – однієї із чільних представниць шляхетного роду Драгоманових-Косачів – цікавим сегментом є вікривальні статті, спрямовані супроти процесів денационалізації ініційованих російською інтелігенцією в політичній й культурній царинах життя українців. Так, тверда націоналістична позиція Олена Пчілки, нетерпимість до будь-яких виявів національної меншовартості, розвінчання концепції «нового слов'янолюбство» петербурзького професора А. Погодіна є ключовими ідейними акцентами в аналітичній статті «Українська ввічливість і московська увага».

Основне вістря сатири спрямоване не тільки проти облудливої наукової і громадянської поведінки «слов'янолюбця нового зразка», а й підлабузницько-принизливої поведінки київської української інтелігенції у ставленні до російської делегації, очолюваної професором Погодіним. Олена Пчілка із неприхованим сарказмом викриває такий злочинний прояв національної меншовартості членів «Українського клубу» як-то виголошення промов російською мовою та неприродне «акання» («господарі бенкету зважили, що ради «ради гостей» треба українську мову покласти на сей час під лавку»). Публіцистка з невідомим розчаруванням констатує, що через «мняку та ввічливу натуру» і слабку національну переконаність члени «Українського товариства», котрі на своїх засіданнях неодноразово ухвалювали за будь-яких обставин, на всіх заходах і зібраннях вживати тільки українську мову, при першому ж приїзді російського діяча відступили від свого рішення, «розливши ціле море російщини». Вона суворо у своїх атестаціях щодо виявів зневаги до рідної української мови: «Отак сами себе спинаємо скрізь: в однім місці, в офіційному, не говоримо по своєму через те, що *не можна*, в другім, наприклад, десь у крамниці, – через те, що „ніяково” (як таки його обізватися по українському до приказчика в якогось там Скриньки, або Свешнікова?...) В третьому місці, в своїй таки хаті, переходимо на чужу мову – з гречности! щоб не „стіснати” гостя... Отак і нема нам „практики”» [12, с. 13]. Цілком справедливо головною причиною походження гіперболізованої української «національної ввічливості» у ставленні до росіян Олена Пчілка вбачає не в природженій українській делікатності, а «многлітньому рабстві» і бездержавному статусі України, що заклали в українську натуру національну «податливість».

Із незамаскованим сарказмом Олена Пчілка зазначає, що українська «ввічливість» не знайшла належної очікуваної оцінки в петербурзького професора Погодіна, який у своїх виступах на сторінках російської преси перекутив, або й «цілком вигадав дещо» про український демократичний рух (чим не один із витоків сучасної російської інформаційної війни супроти України), не згадав жодним словом ні про котрогось із українських діячів, ні про прийоми, влаштовані на його честь у Києві. Натомість у своїх «Листах із Києва» «слов'янолюбець» Погодін (як його іронічно називає Олена Пчілки) «клопочеться найбільш, коли б, мовляв „хохліки” не висмикнули від нас свого чуба, <...> не вийшли „из-под вплиня нашего”» і закликає «русское прогрессивное

общество» посилити свій контроль за розвитком української преси та поєднанням українців з поляками «пока ещё вполне возможно» [12, с. 13]. Публіцистка вкотре артикулює основний тезис своєї національної програми відродження України: українська інтелігенція повинна послідовно відстоювати національні інтереси свого народу, не допускати ні за яких будь-яких обставин найменших проявів національної меншовартості заради ілюзорної «ввічливості» до російських лібералів. Завершується стаття своєрідним звертанням Олени Пчілки до української інтелігенції й членів «Українського товариства» надалі бути відповідальнішими у виявленні «великої української гречности».

У статті-заклику «Наше оточення» Олена Пчілка увиразнює свою націоналістично-політичну концепцію щодо небезпек для української справи з боку інонаціонального оточення. Крилаті слова Т. Шевченка «На нашій славіній Україні, на нашій не своїй землі», взяті за епіграф, відзеркалюють основний ідейний посил статті. Відштовхуючись від тези: «При нашій бажанню бути самими собою, мати право бути хоч трохи «самім по собі», розгляньмося, як споглядають на нас близькі до нас люди, яке взагалі маємо оточення» [10, с. 9]. Олена Пчілка, хоча й не була симпатиком панславистичної теорії («згромодження великої слов'янської сім'ї до купи завжди здавалося нам химерною мрією»), передусім скрупульозно аналізує ставлення до українських національно-визвольних змагань «в сім'ї слов'янській». Покликаючись на конкретні історичні факти з історії взаємовідносин слов'янських народів, вона констатує, що між братами-слов'янами простежується або боротьба за територіальні межі, або загальне збайдужіння до національних проблем один одного: «Не треба далеко шукати за прикладом: досить спогадати таке недавнє пограбування Боснії та Герцеговини... Ніхто з інших братів-слов'ян „ані почувавсь” від того грабежу, делікатно названого „анексією»» [10, с. 9]. Не менш яскравою ілюстрацією всеслов'янської апатії названо втрату «чулого настрою до болгар», коли по завершенню турецької війни «до болгар зосталося в нас те почуття, що виявляється в трохи глузливій, а то й презирливій назві – «братушки»; як тії «братушки», а як «тепер живуть, що в їх робиться, – про це всім у нас байдужісінько!» [10, с. 9].

Разом із тим Олена Пчілка не поділяє гіперболізованого захоплення багатьох культурних діячів теорією «нового слов'янізму» та наукової подорожі професора А. Погодіна зі своїми студентами слов'янськими країнами нібито, яка нібито спричинила «вибух братерсько-слов'янського почуття». Публіцистка, не без іронії, зауважує: молоді адепти погодініської концепції слов'янофілства швидко охолоти до неї, захопившись авіаспортом: «Ми не вітали Погодіна і не нам плакати над тим, що захоплення «новою гадкою всеслов'янського поєднання» – опало, як шумовина в казанку... Так і мусило бути. Мрія про всеславянське поєднання тільки не тільки незабутня, а й фальшива: навряд чи хто вірить в неї – щиро» [10, с. 10].

Основна ж увага публіцистки у статті концентрується довкола проблеми «розуміння укра-

їнської національної думки» у колі поступової та ліберальної російської інтелігенції, яка б гіпотетично могла б бути «друзями» українства. Власний політичний досвід та яскраві реальні факти із російського-українських взаємовідносин дають право публіцистці зробити невтішні висновки, що серед «гурту російського змисленства» «зустріваємо перше всього крайнє невігластво, незнання України й українців, незнання наших потреб, нашого становища на всіх ступнях» [10, с. 10]. Авторкою наголошується, що абсолютне неприйняття навіть у найпоступовішого крила російських діячів викликало прагнення українців здобути власну державну незалежність: «Коли ж наша гадка про те «самоопределеніє» хоче стати якомсь виразно, на певний, опрічний, (мовляв, конкретний) ґрунт, тоді російські «друзі» всіма засобами прагнуть, щоб українські «братушки» «не виходили з під впливу російського розуму» [10, с. 10].

Особливу небезпеку для українського національного руху вбачає публіцистка у лицемірній діяльності «близьких друзів» – поступових російських діячів, котрі оселилися на Україні, – оскільки вони «обрушають наш народ, пособляють його каліченню більше, ніж се роблять вороги наші» [10, с. 12].

З одного боку, ці «друзі» в колі української інтелігенції згоджувалися з правом українців бути політично незалежними, з правом вільного розвитку української науки, літератури, мистецтва, мови, школи, підтримували бажання українців мати свої культурно-освітні інституції, а, з іншого боку, в «своїй просвітній праці проміж нашим народом – вони *стромляють ломаччя в колеса нашого воза*». Публіцистка вмотивовує свої інвективи конкретними фактами: «російські друзі», щоб ослабити ідеологічний вплив «Просвіти» на народ засновують «Общество распространения просвещения в народе», яке сприяло русифікації українського населення. Викриваючи підступну русифікаторську політику «просветітелей», Олена Пчілка стурбована тим, що «Общество распространения просвещения в народе», на відміну від «Просвіти», має значні фінанси й урядову підтримку, захопило кращі години для читання своїх лекцій в київському Народному Домі, заснували в Катеринославі російський народний університет, створили мережу проросійських «Обществ грамотности» у багатьох українських містах.

Нищівна критика в статті спрямована і супроти «наших перевертнів», котрі допомагають російським «друзям» проводити антиукраїнську політику, і проти недостойної поведінки «вірних українців», котрі читають лекції російською мовою під егідою «Общества распространения просвещения».

Авторка статті настійно закликає свідому українську інтелігенцію ігнорувати таких лицемірних «близьких» російських «друзів»: «Не вкупі йти з такими друзями, а одвертатися від них слід. У всякім же разі пора сказати їм, що коли вони на словах нібито так спочувують українській національно-просвітній гадці, а на ділі (угніздившись хорошенько на Україні) не пособляють українській праці, то вони лицеміри, зовсім недостойні тієї шани від українців, якою вони очевидно дорожать, бо запобігають їй, – запобігають способами дуже легкими, а зраджують українців у справах поважніших [10, с. 12].

Олена Пчілка радить свідомій свого національного обов'язку інтелігенції не тільки подалати триматися від «друзів» «усякої масти», а й вести рішучу боротьбу з ворогами української ідеї.

Не можна не погодитися з позицією Марти Богачевської-Хом'як, котра стверджувала: «Пчілка мала тверді політичні переконання, які часто не збігалися з поглядами української інтелігенції. Вона критично ставилася до провідних російських інтелігентів, яких багато українців вважали прихильниками прав людини і народів» [1, с. 60].

У редакційній статті «Національна справа в Південно-західному земстві» Олена Пчілка роз'яснює українському читачеві помилковість нав'язаної політичної традиції ототожнювати поняття «націоналізм» з «власністю «союзу руських людей», оскільки «*націоналістами* можуть бути люде належні до всякої іншої нації, всі ті люде, що люблять, шанують і бережуть прикмети своєї народності, своєї природженної національності» [9, с. 1]. Олена Пчілка критикує ворожий і неприйнятний націоналізм «русаків», який абсолютно не признає право інших народів на свою національну окремішність і веде до національної асиміляції, «перероду» гноблених Російською імперією народностей. Вона закликає українців не легковажити діями «російських націоналістів», які намагаються нав'язати іншим національностям «свою правду», ведуть маніпуляційні політичні ігри, намагаючись подолати жевріючу іскру національної свідомості українців, поляків та інших уярмлених народів.

Так, Олена Пчілка реально оцінювала політичні ігри російської інтелігенції стосовно українських національно визвольних змагань, вважаючи що її переважна більшість налаштована вороже супроти розвитку української національної ідеї, про що вона неодноразово підкреслювала у своїх публіцистичних виступах.

Вона точно спрогнозувала у свої виступах на сторінках української преси (що згодом потвердила сама історія) те, що російські антимоноархічні радикальні сили не тільки не виявлять симпатії до визвольних змагань під'ярмених народів Російської імперії, а й стануть запеклими захисниками-шовіністами інтересів титульної нації. Так на шпальтах «Рідного краю» вона, звертаючись до читачів-українців, намагається розкрити політичні інтриги російських радикалів і лібералів, які жодним словом і ділом не допомогли українцям у відстоюванні їх національних інтересів, не виступили з ногою протесту в період нищення і закриття наддніпрянських товариств «Просвіта» російським урядом.

Яскравим фактом неприйняття російською інтелігенцією державницьких ідей українства є протест жінок-росіянок Спілки рівноуправління жінок, проти додатка-резолуції до програми товариства, написаний Оленою Пчілкою. З усією публіцистичною пристрасністю журналістка-державниця виклала концептуальні завдання, котрі стояли перед українським жіноцтвом, і котрі були з обуренням засудженні російським ліберальним жіноцтвом: «На долю українських жінок опріч загальних гірких та болючих сторін жіночого питання мають значний вплив і ті тяжкі обставини, що виходять із пригнічування українського народу. Українська жінка, бувши частиною великоміліюваного народу, позбавленою політичних прав, ряд покоління

якого змушені були коритися централістичному державному ладові, – не могла не відчувати на собі всіх наслідків духовного зневолення народу. Денаціоналізація українського жіноцтва, що перейшло через російську школу, була неминучим наслідком політичної системи, яка мала на меті роз'єднати культурну частину громадянства з народним життям. Таке становище дуже шкодило національно-громадянському вихованню молодшого покоління. Обстати за це діло українські жінки вважають своєю найпершою повинністю» [10, с. 131-132.]. Олена Пчілка розуміла пряму залежність тягlosti національної ідеї і від вільного функціонування української школи, і від виховання саме в українського жіноцтва національних ідеалів, котрі вони зможуть передавати наступним поколінням. Оцінюючи цей націоналістичний маніфест Олени Пчілки, сучасна дослідниця пише: «Навіть Універсал Української Центральної Ради, написаний одинадцятьма роками пізніше мав поміркованіший тон» [1, с. 78].

Висновки і пропозиції. Отже, публікації аналізованого тематичного сегменту публіцистичної спадщини Олени Пчілки, ґрунтуючись на ціннісних орієнтирах авторки й потребах тогочасного українського суспільства, виконували просвітницьку, синергетичну й етнозахисну функції в умовах бездержавного статусу України. Публіцистичні виступи Олени Пчілки «Наше оточення», «Українська ввічливість і московська увага», «Національна справа в Південно-західному земстві», «Резолюція з'їзду Спілки рівноуправління жінок» є взірцем того, як самовіддано сучасний журналіст повинен відстоювати українську ідею, провадити силою публіцистичного слова безкомпромісну боротьбу з денаціоналізацією українців. Вважаємо, що сучасним творцям інформаційного простору України вартує перечитати політично зрілу публіцистичну спадщину Олени Пчілки для вироблення ефективних стратегій захисту українського інформаційного простору від пропаганди «русского мира».

Список літератури:

1. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому: жінки в громадському житті України, 1884–1939 / Марта Богачевська-Хом'як. – К.: Либідь, 1995. – 424 с.
2. Денисюк І., Скрипка Т. Дворянське гніздо Косачів / Іван Денисюк, Тамара Скрипка. – Львів: Академічний експрес, 1999. – 268 с.
3. Дрофань Л. Берегиня : художньо-докум. вид. / Любов Дрофань. – К.: Молодь, 2004. – 206 с.
4. Камінчук О. Олена Пчілка : аспекти творчої діяльності / Ольга Камінчук // Слово і Час. – 1999. – № 6. – С. 12-18.
5. Купрата Н. Літературно-естетичні та суспільно-політичні погляди Олени Пчілки : навч. посіб. / Надія Купрата. – Одеса: ОКФА, 1998. – 64 с.
6. Лось Й.Д. Публіцистика й тенденції розвитку світу: Навчальний посібник для вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації: У 2 ч. – Ч. 1 / Йосип Лось. – Львів: ПАІС, 2008. – 376 с.
7. Мікула О. Творчість Олени Пчілки і фольклор : моногр. [передм. В. Івашківа] / Ольга Мікула. – Ужгород: Гражда, 2011. – 312 с.
8. Новаківська Л. Берегиня роду й нації (Олена Пчілка) / Людмила Новаківська. – К.: Науковий світ, 2002. – 53 с.
9. Пчілка О. Національна справа в Південно-західному земстві / Олена Пчілка // Рідний край. – 1910/1911. – № 25. – С. 1–2.
10. Пчілка О. Наше оточення / Олена Пчілка // Рідний край. – 1909. – № 25. – С. 9-12.
11. Пчілка О. Резолюція з'їзду Спілки рівноуправління жінок / Олена Пчілка // Нова громада. – 1906. – № 1. – С. 131-132.
12. Пчілка О. Українська ввічливість і московська увага / Олена Пчілка // Рідний край. – 1909. – № 26. – С. 12-13.

Семенко С.В.

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленко

ОБЛИЧЕНИЕ ЛИЦЕМЕРНОЙ ПОЛИТИКИ РОССИЙСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ КАСАТЕЛЬНО УКРАИНСКОГО ВОПРОСА В ПУБЛИЦИСТИКЕ ОЛЕНА ПЧИЛКИ

Аннотация

В статье анализируются публицистические выступления Олены Пчилки, в которых раскрывается лицемерная политика российской интеллигенции касательно украинского вопроса. Проанализировано четкую направленность публицистики Олены Пчилки в становлении украинской идеи, права украинцев на политическую и культурную самостоятельность. В научной публикации определены отдельные составляющие политической концепции публицистки; выделены элементы новаторских подходов Олены Пчилки в освещении важной мировоззренческой идеи. Сконцентрировано внимание вокруг бескомпромиссной и смелой позиции публицистических выступлений Олены Пчилки в отстаивании национальных интересов. Сделан акцент на актуальности идейного звучания публицистики Олены Пчилки в условиях российской информационной агрессии.

Ключевые слова: Олена Пчилка, украинская идея, российская интеллигенция, русификация, национальный нигилизм.

Semenko S.V.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

REVELATION OF THE HYPOCRITICAL POLICY OF RUSSIAN INTELLIGENTSIA ON THE UKRAINIAN ISSUE IN OLENA PCHILKA'S PUBLICISM

Summary

The article investigates the journalistic performances of Olena Pchilka, which reveals the hypocritical policy of the Russian intelligentsia on the Ukrainian issue. The clear emphasis of Olena Pchilka's publicism on the affirmation of the Ukrainian idea, the right of Ukrainians to political and cultural autonomy is analyzed. In scientific research, certain components of the political conception of the publicism were found; elements of innovative approaches of Olena Pchilka in the elucidation of an important ideological idea were highlighted. The focus is on the uncompromising and bold position of Olena Pchilka's journalistic performances in defending the national interests. The emphasis is placed on the relevance of the ideological sound of Olena Pchilka's journalism in the conditions of Russian information aggression.

Keywords: Olena Pchilka, Ukrainian idea, Russian intelligentsia, Russification, national nihilism.